

УДК 343.95/982.32

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ВПІЗНАННЯ ЗА УЯВНИМИ ОБРАЗАМИ

Безкоровайний Б.В., аспірант
кафедри нагляду за додержанням законів при проведенні досудового розслідування
Національна академія прокуратури України

У статті розкриваються окремі аспекти процесуального й криміналістичного забезпечення проведення впізнання за уявними образами. Досліджено процесуальне та криміналістичне забезпечення пред'явлення для впізнання як слідчої (розшукової) дії, що є процесуальною формою ідентифікації за уявними образами, із застосуванням синергетичного підходу. Автор наводить науково-правове обґрунтування доцільності синергії процесуального й криміналістичного забезпечення впізнання за уявними образами.

Ключові слова: процесуальне забезпечення, криміналістичне забезпечення, ідентифікація за уявними образами, пред'явлення для впізнання, досудове розслідування.

В статье раскрываются отдельные аспекты процессуального и криминалистического обеспечения проведения опознания по мысленным образам. Исследовано процессуальное и криминалистическое обеспечение предъявления для опознания как следственного (розыскного) действия, которое является процессуальной формой идентификации по мысленным образам, с применением синергетического подхода. Автор приводит научно-правовое обоснование целесообразности синергии процессуального и криминалистического обеспечения опознания по мысленным образам.

Ключевые слова: процессуальное обеспечение, криминалистическое обеспечение, идентификация по мысленным образам, предъявление для опознания, досудебное расследование.

Bezkorovainiy B.V. CERTAIN ASPECTS OF THE PROCEDURE AND PROVIDING FORENSIC IDENTIFICATION OF MENTAL IMAGES

In this article some aspects of procedural and providing forensic identification of mental images. Studied procedural and forensic software presentation for identification as investigative (detective) actions are procedural identification form mental images, using a synergistic approach. The author gives scientific and legal rationale for synergy procedural and providing forensic identification of mental images.

Key words: procedural security, forensic software, identification of the mental image, presentation for identification, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Ефективне проведення впізнання за уявними образами не є можливим без його належного процесуального й криміналістичного забезпечення. Діяльність органів досудового розслідування передбачає вчинення різноманітних дій, урегульованих кримінально-процесуальним законом. Із цих причин їх іменують процесуальними. Процесуальною формою ідентифікації за уявними образами є така слідча (розшукова) дія, як пред'явлення для впізнання. Незалежно від її безпосередніх завдань вона загалом спрямовується на забезпечення повного, всебічного й об'єктивного розслідування обставин кримінального провадження та встановлення істини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення процесуального й криміналістичного забезпечення пред'явлення для впізнання присвятили праці вчені-процесуалісти та криміналісти, такі як І. Биховський, І. Герасимов, В. Гончаренко, М. Гутерман, В. Кузьмічов, Є. Куцова, І. Лузгін, С. Стахівський, В. Тертишник, М. Чельцов, С. Шейфер, В. Шибіко та інші. Однак науковцями синергійно не розглядалось процесуальне й криміналістичне забезпечення впізнання за уявними образами. Водночас у криміналістичній науці визначились неоднозначні підходи до питань теорії криміналістичного забезпечення, що зумовлює необхідність дослідження насамперед сутності поняття «забезпечення»,

яке є відносно новим у сфері криміналістики як правової науки.

На основі розуміння терміна «забезпечення» в двох аспектах, а саме констатації правової діяльності як суб'єкта забезпечення суспільних відносин і передбаченої законом сукупності засобів забезпечення існування чи функціонування будь-чого, І. Ієрусалимов стверджує, що «забезпечення» – це «система заходів, покликаних зробити можливим, дійсним і безумовним використання науково-технічного потенціалу» в судочинстві [1, с. 16]. Хоча більшість науковців розрізняється процесуальне та криміналістичне забезпечення. Відповідно, процесуальне забезпечення являє собою систему засобів досягнення мети доказування, а також діяльність, вибудовану на основі зазначеної системи. В. Матвієнко вважає, що оскільки криміналісти розробляють загальні підходи, принципи, узагальнюючі схеми для методики розслідування злочинів і надають слідчим необхідний практичний інструментарій, то таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне забезпечення. З огляду на зазначене висловлено думку про існування криміналістичного забезпечення розслідування злочинів як самостійної, специфічної діяльності. У зв'язку із цим інформаційне, наукове та науково-методичне забезпечення можна розглядати як складники криміналістичного забезпечення розслідування злочинів [2, с. 23].

На думку російського криміналіста В. Образцова, сутність криміналістичного забезпечення під час здійснення правосуддя щодо кримінальних справ полягає в наданні посадовим особам правоохоронних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, здобутків науково-криміналістичної продукції, освоєння й використання яких сприяє підвищенню ефективності досягнення завдань, що стоять перед споживачами такої продукції [3, с. 134]. І. Ієрусалимов та Ж. Удовенко під криміналістичним забезпеченням розуміють діяльність, спрямовану на створення належних умов для впровадження в процес доказування системи криміналістичних знань та відповідне отримання слідчими на їх підставі вмінь і навичок із використання наукових криміналістичних рекомендацій, застосування методів і засобів криміналістики з метою запобігання, виявлення, розкриття й розслідування злочинів [1, с. 52].

З огляду на зазначене метою статті є дослідження окремих аспектів процесуального та криміналістичного забезпечення пред'явлення для впізнання як слідчої (розшукової) дії, що є процесуальною формою ідентифікації за уявними образами, із застосуванням синергетичного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд процесуальних особливостей проведення впізнання за уявними образами відповідно до правової регламентації може відбуватися шляхом дослідження процесуальних аспектів такої слідчої (розшукової) дії, як пред'явлення для впізнання (ст. ст. 228, 229, 230 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)), як процесуальної форми криміналістичної ідентифікації за уявними образами. Так, відповідно до ч. 1 ст. 228 КПК України [4] перед пред'явленням особи для впізнання слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи. Із зазначеного можна зробити висновок, що така процесуальна правомочність є правом слідчого, а не його обов'язком. Хоча прийняття процесуального рішення про проведення пред'явлення для впізнання як слідчої (розшукової) дії слідчий оформлює своїм рішенням самостійно, однак відповідну мотивовану постанову про це він не складає.

Повноваження слідчого в контексті права, а не обов'язку проведення пред'явлення для впізнання підтверджується також обсягом і змістом ст. 40 КПК України. Це означає, що клопотання про проведення пред'явлення для впізнання можуть заявляти підозрюваний, обвинувачений або їхні захисники, однак остаточне рішення щодо його проведення слідчий

приймає самостійно. Однак під час вирішення питання про задоволення клопотання обвинуваченого щодо проведення пред'явлення для впізнання слідчий має враховувати міжнародно-правові стандарти, визначені п. 3d ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [5], де визнається переважне право на проведення пред'явлення для впізнання під час клопотання про це з боку обвинуваченого.

Прийняття рішення про проведення пред'явлення для впізнання як процесуальної форми криміналістичної ідентифікації за уявними образами є виключним повноваженням слідчого, процесуальна самостійність якого визначається кримінально-процесуальним законодавством. Отже, слідчий реалізовує своє законне процесуальне право приймати рішення про проведення впізнання за уявними образами, однак для цього йому обов'язково необхідно дотримуватись низки умов. Насамперед особа, яка впізнає під час проведення впізнання за уявними образами, повинна мати певний процесуальний статус. Особа, яка підлягає впізнанню за уявними образами, також має процесуальні особливості. Так, відповідно до ч. 2 ст. 228 КПК України особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох та які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності й одязі. Перед пред'явленням особи для впізнання їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються. Водночас процесуальною особливістю впізнання за уявними образами варто назвати можливість впізнання за фотознімками та відеозаписом, що передбачається чинним кримінальним процесуальним законодавством. Зокрема, впізнання за уявними образами може бути проведене за фотознімком з особою, яка підлягає впізнанню, що пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких має бути не менше трьох. Фотознімки, що пред'являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою й іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі та не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності й одязі з особою, яка підлягає впізнанню (п. 1 ч. 7 ст. 228 КПК України). Проведення впізнання за уявними образами за матеріалами відеозапису є можливим лише за дотримання низки процесуальних умов. Кримінальним процесуальним законодавством передбачено, що матеріали відеозапису із зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі та не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності й одязі з особою, яка підлягає впізнанню (п. 2 ч. 7 ст. 228 КПК України).

Приймаючи рішення про необхідність проведення пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявними образами, слідчий має спрогнозувати поведінку осіб, які братимуть участь у слідчій (розшуковій) дії, та з огляду на це скласти план її проведення.

Застосуванню засобів слідчої тактики щодо проведення пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявними образами передують прийняття тактичного рішення. Однозначного підходу в питанні сутності тактичного рішення серед науковців немає. Зокрема, А. Кофанов, О. Кобилянський, Я. Кузьмічов вважають, що тактичне рішення є діяльністю слідчого, яка включає оцінку ситуації, створення уявної інформаційної моделі, виокремлення проблеми та побудову версій, планування діяльності щодо вирішення ситуації, практичну діяльність щодо реалізації тактичного рішення [6, с. 113]. На думку М. Скригонюка, тактичне рішення являє собою визначення слідчим мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або на окрему її складову частину, на процес досудового розслідування кримінальної справи про злочин, його елементи, вибір принципів, положень, правил, способів досягнення мети, які відповідатимуть усебічному, повному, об'єктивному й законному дослідженню обставин справи [7, с. 477]. Безперечно, такий підхід заслуговує на увагу, оскільки він повною мірою розкриває сутність тактичного рішення, прийняття якого передують можливості застосування слідчим засобів слідчої тактики під час планування або безпосереднього проведення впізнання за уявними образами.

Слідчий має враховувати, що кількість учасників пред'явлення для впізнання чітко встановлюється законодавцем. Це означає, що впізнання особи за уявними образами може здійснюватись у присутності осіб тієї ж статі, яких має бути не менше трьох та які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності й одязі. Пред'явлення до впізнання на основі фотознімків має бути разом з іншими фотознімками в кількості не менше трьох. Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, серед інших однорідних речей одного виду, якості та без різких відмінностей у зовнішньому вигляді в кількості не менше трьох.

Багато корисної інформації слідчий може здобути за допомогою криміналістичного планування та прогнозування, це стосується також пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявними образами. Криміналістичне планування й прогнозування дасть змогу простежити певні взаємини особи, яка впізнає, та особи, яку впізнають, отримати додаткові психологічні характеристики, нову інформацію.

Також необхідно враховувати, що відповідно до норм КПК України слідчий, прокурор попередньо має з'ясувати, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитати її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, та скласти про це протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі слідчий зазначає сукупність саме тих ознак, на основі яких вона може впізнати особу. Отже, проведенню пред'явлення для впізнання обов'язково має передувати попереднє з'ясування відомостей про ідентифікований об'єкт в ідентифікуючого. Під час

прийняття рішення про проведення впізнання за уявними образами слідчий повинен мати достатні підстави для того, щоб зробити висновок про доцільність проведення саме цієї слідчої (розшукової) дії.

Результативність будь-якої слідчої (розшукової) дії залежить від якісного її планування та організації проведення. Ця теза є особливою слушною для пред'явлення для впізнання, що вимагає обов'язкової попередньої підготовки слідчого до її проведення. Традиційно підготовка до слідчих (розшукових) дій, які мають вербальний характер, складається з декількох етапів:

- вивчення матеріалів кримінальної справи;
- вивчення особи, яка впізнає;
- вивчення спеціальних запитань;
- планування слідчої (розшукової) дії.

Вивчення матеріалів кримінального провадження дає змогу слідчому не лише орієнтуватись у наявності тих чи інших фактичних даних, а й систематизувати їх із метою будь-якого використання (оголошення, пред'явлення) під час проведення майбутнього впізнання за уявними образами. Це дає йому можливість орієнтуватись в обранні засобів слідчої тактики, що застосовуються під час проведення пред'явлення для впізнання, особливо тих, які спрямовуються на викриття неправди, неправдивої ідентифікації за уявними образами, обмови інших осіб, які не є учасниками події злочину.

Другим елементом підготування до проведення пред'явлення для впізнання є вивчення осіб, щодо яких передбачається її проведення. Зокрема, під час дослідження протоколів пред'явлення для впізнання не було виявлено жодного протоколу, у якому не зазначалися б такі відомості: а) дані про особу, яка впізнає; б) ідентифікуючі ознаки або їх сукупність, за якими проводиться впізнання за уявними образами; в) дані про особу, яку впізнають. Важливим моментом підготування до проведення пред'явлення для впізнання для слідчого є те, що він у процесі розслідування злочину раніше має з'ясувати в особи, яка впізнає, ідентифікуючі ознаки або їх сукупність, на основі яких проводиться впізнання за уявними образами. Усі ці дані дадуть змогу слідчому сформулювати уявну модель майбутнього пред'явлення для впізнання та позиції, які учасники провадження будуть відстоювати у відповідній ситуації в подальшому. Водночас слідчий має враховувати той факт, що перед проведенням впізнання за уявними образами йому законом забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

Третім етапом у підготовці до проведення пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявними образами є визначення в її проведенні ідентифікуючих ознак. При цьому велике значення надається переліку ознак або їх сукупності, на основі яких відбувається впізнання особи, речі чи трупа. Це дає можливість з'ясувати роль кожного з учасників, щодо свідків – їх можливість правильно сприймати та інтерпретувати сприйняте (ідентифікований об'єкт).

Останнім елементом підготування до проведення пред'явлення для впізнання є оцінка його можливих результатів. Вони можуть бути як позитивними (встановлення істини в кримінальній справі), так і негативними (ідентифікуючих ознак виявилось недостатнього для ідентифікації об'єкта).

Планування проведення слідчих (розшукових) дій є запорукою забезпечення ефективності їх проведення. Ретельно продуманий план проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії значною мірою забезпечує тактику її проведення, сприяючи цілеспрямованості останньої, а отже, економії процесуальних засобів, оскільки дає можливість під час проведення однієї слідчої дії з'ясувати можливості обставин, необхідних для розслідування. Усі положення, що стосуються планування окремих слідчих (розшукових) дій, як і рекомендації криміналістичної тактики, стосуються проведення пред'явлення для впізнання, однак мають специфіку, обумовлену цілями останньої. Необхідними етапами планування в цьому разі є такі:

1) чітке визначення ідентифікуючих ознак або їх сукупності, на основі яких буде проведено впізнання за уявними образами;

2) попередня оцінка ідентифікуючих ознак або їх сукупності;

3) формулювання деяких найбільш складних запитань, що дають змогу визначити ідентифікуючі ознаки, встановити характер і темперамент особи, яка впізнає, та визначити обставини сприйняття ідентифікованого об'єкта;

4) оцінка результатів, отриманих у ході пред'явлення для впізнання, доказової цінності отриманих у результаті проведення впізнання за уявними образами даних.

Під час планування пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявними образами слідчий визначає, які тактичні засоби йому необхідно застосувати. Можливі ситуації, коли на початку проведення пред'явлення для впізнання зникає необхідність у застосуванні засобів слідчої тактики. Складення плану проведення пред'явлення для впізнання завжди передбачає, з одного боку, його підготовку, а з іншого – визначення тактики його проведення. План проведення впізнання за уявними образами може бути подано в графічній формі, яка є орієнтиром для його правильної організації. У криміналістичній літературі з приводу складення письмового плану проведення пред'явлення для впізнання висловлюються думки, які зводяться до того, що такий план не лише доцільно, а й необхідно складати [8, с. 157–158]. Варто зазначити, що пропонується графічна форма відповідного плану не є обов'язковою, оскільки слідчий може обирати будь-яку форму письмового плану, яку вважає найбільш вдалою для використання. Це може бути звичайний, окремо складений перелік запитань або нотатки на аркушах кримінального провадження щодо характерних ідентифікуючих ознак, що містять найбільш важливі відомості, які підтверджують чи спростовують положення, що мають важливе значення для встановлення істини в справі. У всіх випадках план дисциплінує слідчого,

сприяє певній логіці в організації проведення пред'явлення для впізнання, а отже, ефективності його результатів.

Висновки. Хоча прийняття процесуальних рішень щодо проведення пред'явлення для впізнання, а також відповідних тактичних рішень частково унормоване чинним кримінальним процесуальним законодавством, у його основі лежить фактор індивідуального мислення слідчого.

Криміналістичний зміст пред'явлення для впізнання зумовлюється його завданнями, які, по-перше, відповідають загальним завданням кримінального провадження, а по-друге, реалізуються в практичній сфері слідчої діяльності завдяки таким методам пізнання, як порівняння, аналіз, ідентифікація за уявними образами.

Першоосновою прийняття слідчим тактичних рішень у питанні проведення пред'явлення для впізнання є певна слідча ситуація, що зумовлює постановлення відповідного рішення та складення плану його проведення й виконання необхідних підготовчих дій, у тому числі зі сфери застосування засобів криміналістичної ідентифікації за уявними образами, криміналістичної техніки, засобів слідчої тактики.

В основі планування проведення впізнання за уявними образами лежать спеціальні завдання, принципи та стадії. Організація запланованого проведення пред'явлення для впізнання передбачає здійснення таких заходів: 1) здійснення необхідних запитів; 2) роз'яснення мети цієї слідчої (розшукової) дії, а також прав та обов'язків її учасників; 3) безпосереднє проведення.

Хоча в основі досягнення поставленої слідчим мети в питанні тактики проведення пред'явлення для впізнання лежать планування й організація, гарантом проведення впізнання за уявними образами є комплексне застосування різноманітних спеціальних знань, що є основою криміналістичної ідентифікації за уявними образами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ієрусалимов І. Криміналістичні аспекти забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві / І. Ієрусалимов, Ж. Удовенко // Актуальні проблеми криміналістики : матер. конф. (м. Донецьк, 2 березня 2001 р.). – Донецьк : Донецький ін-т внутрішніх справ, 2001. – С. 51–56.
2. Матвієнко В. Криміналістичне забезпечення методички розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Матвієнко. – К., 2000. – 248 с.
3. Криминалистическое обеспечение предварительного расследования / под ред. В. Образцова. – М. : Высшая школа, 1992. – 351 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України станом на 1 квітня 2015 р. № 4651а-17 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>.
5. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. № 995-004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Кофанов А. Криміналістика: питання і відповіді : [навч. посібник] / А. Кофанов, О. Кобилянський, Я. Кузьмичов та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
7. Скригонюк М. Криміналістика : [підручник] / М. Скригонюк. – К. : Атіка, 2007. – 496 с.
8. Коновалова В. Допрос: тактика і психологія / В. Коновалова. – Х. : Вапнярчук Н.Н., 2006. – 268 с.